

РУЙНУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ ЯК ПРЯМЕ ПРОДОВЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Постановка проблеми. Збереження культурної спадщини під час нинішньої російсько-української війни є одним із найскладніших викликів, що поставили перед українською державою. Адже цілеспрямоване знищення культурної спадщини становить загрозу існуванню українській ідентичності та національній безпеці України.

Успадковані від попередніх поколінь об'єкти культурної спадщини, – архітектурні споруди, меморіальні комплекси, заповідники, монументи, парки, цвинтарі, музейні цінності служать джерелом для пізнання власної минувшини, для формування історичної свідомості, що лежить в основі свідомості національної. Культурна спадщина є виразом творчих сил народу, його духовних і матеріальних досягнень, та водночас – духовних і матеріальних умов для розвитку нації як форми людського співжиття.

Наскільки важливим є осягнення власної культурної спадщини та самоусвідомлення національно-культурної належності розуміємо лише після того, як віддалені за радянських часів на десятки років пласти української культурної спадщини залишалися невідомими для широкого українського загалу, що врешті-решт призвело до панування російської культурної орієнтації в незалежній українській державі. Постколоніальний травматичний досвід спонукає до сприйняття власної культури насамперед як маркера національної самобутності та засобу національного захисту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема руйнування культурної спадщини України в умовах нинішньої війни є предметом стурбованості інтелектуалів широкого кола соціально-гуманітарних наук – культурологів, філософів, правознавців, істориків. Науковці піднімають проблеми кримінально-правової охорони культурної спадщини під час збройного конфлікту [4], розглядають стратегічні та тактичні завдання, що постали у ракурсі збереження й відновлення культурної спадщини країни [7], здійснюють філософський аналіз і надають мистецтвознавчу оцінку втраченим історичним пам'яткам культури, мистецтва [8], опрацьовують можливі шляхи захисту об'єктів культурної спадщини з використанням досвіду країн, що пережили воєнні конфлікти [10].

Науковці розглядають питання захисту та збереження культурної спадщини України як важливий елемент національної безпеки української держави [6; 7]. Аналізуючи міжнародний досвід політики захисту культурної спадщини,

підкреслюють, що «документи ЄС, НАТО та навіть позиція Міжнародного кримінального суду визначають культурну спадщину як один із важливих чинників збереження й зміцнення ідентичності, єдності будь-якої держави та європейської спільноти загалом» [6, с. 4], а деградацію та знищення матеріальної чи нематеріальної культурної спадщини – втратою для народів, а також для міжнародної спільноти.

Метою цієї розвідки є аналіз проблеми руйнування культурної спадщини України у контексті загальної війни проти української національної ідентичності, яку веде Росія-агресор та здійснювала до неї радянська держава.

Виклад основного матеріалу. У цивілізованому світі нищення культурних цінностей під час загарбницьких завоювань сприймається не інакше, як акти варварства й вандалізму, що асоціюються з розграбуванням Риму вандалами – одним із варварських племен, що відрізнялося особливою дикістю й агресивністю. Проте це не означає, що акти вандалізму відійшли в далеке минуле. Культурна спадщина України опинилася під загрозою знищення в умовах нинішньої війни з Росією, що набула повномасштабної фази агресії з 24 лютого 2022 року, а фактично була запрограмована ще з початку 1990-х років, з відродження української державності.

Провідні історики наголошують, що в орбіті нинішньої війни Росії лежить українське питання та неоімперські глобальні інтереси, зокрема йдеться про нібито відновлення Росії як євразійської імперії, що є наступницею імперії Романових й СРСР [9, с. 25].

Те, що неоімперський російський режим глибоко пов'язаний з радянським режимом спільним антиукраїнським політичним курсом, доводять чисельні факти нашої історії радянського періоду, що приховувала імперська радянська влада, яка наполегливо боролася проти закономірного потягу етнонаціональних спільнот до власного самовизначення. Ті факти, які стали відомими завдяки зусиллям дисидентів та української діаспори, свідчать про руйнівний характер радянської політики щодо української культури і нації, про послідовну русифікацію й мовно-культурну асиміляцію українців, нівелювання української самобутності.

Радянська національна політика русифікації й асиміляції української нації стала предметом аналітичного розгляду в політичному памфлеті літературного критика і нонконформіста Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965). Висновки І. Дзюби, зроблені на основі глибокого наукового аналізу поточних даних, партійних документів, широкого літературного, філософського, історичного матеріалу, значною мірою були суголосні тим позиціям, які в своїх працях окреслили в 1960-ті рр. зарубіжні україністи.

Автор книжки «Інтернаціоналізм чи русифікація?» піддав різкій критиці головний постулат радянської національної політики – про особливу роль великого російського народу в історичній долі всіх інших народів СРСР і колишньої Російської імперії. Він майстерно спростував офіційно проголошений міф про

«розквіт» української нації, викрив задекларовані настанови партії на боротьбу з «контрреволюційною» культурою (українська культура подавалася саме такою), боротьбу проти виявів націоналізму як такі, що притаманні деспотичним режимам і не мають нічого спільного зі свободою національного вибору, свободою національного самопізнання, самоусвідомлення та саморозвитку [5, с. 83–84].

Історик, публіцист і дисидент Валентин Мороз у нелегально поширюваній в радянській Україні лише в рукописних відписах праці «Хроніка опору» (січень, 1970), яку надрукувало закордонне українське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка, навів відомі йому факти насильної денационалізації українського народу. Він писав про знищення церков – національних джерел духовності, досягнень всесвітньо відомих українських митців: монументального новаторського мистецтва М. Бойчука, абстрактного живопису О. Архипенка, старої української графіки Г. Нарбута; про спалення стародруків з Успенської церкви у Львові в листопаді 1969 р.; про розграбування українських музеїв (музею О. Довбуша у Космачі, Львівського музею українського мистецтва), про спустошення центрів народних промислів (Космача, Яворова, Опішні). Цей розгляд обґрунтований сильним аргументом у необхідності опору подібним виявам нівелювання культури, відчуження від власних витоків [11, с. 203–234].

Про трагічні для української культури події, відомі йому як колишньому співробітнику Інституту літератури АН УРСР, інформував правозахисник і політв'язень Юрій Бадзьо у філософському трактаті «Право жити»: про розформований на початку 1970-х рр. у бібліотеці Київського університету кабінет рідкісної книги та затоплену літературу з нього, зvezenu до підвалів студентського гуртожитку; про відділ давньої української літератури в Інституті літератури АН УРСР, який згорів наприкінці 1974 р.; про затоплену в середині 1970-х рр. у будинку Академії суспільних наук бібліотеку Інституту мовознавства. Окрім того, Ю. Бадзьо повідомив про факти розкрадання літератури з Інституту історії АН УРСР – періодики дореволюційного часу і 1920-х рр., козацьких літописів XVI–XVIII ст., творів Д. Бантиш-Каменського, А. Кримського, М. Маркевича, М. Костомарова, О.Єфименка, М. Максимовича, М. Грушевського та багатьох інших істориків [1, с. 355–356].

Національно-свідомі українські інтелектуали звертали увагу на інші факти масштабних пожеж українці, про які замовчала радянська преса – про пожежу в публічній бібліотеці Академії наук УРСР 24 травня 1964 р., в Георгіївській церкві Видубицького монастиря 26 листопада 1968 р., коли згорів найбільший у Союзі обмінно-резервний фонд Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, – книжкові масиви, що збиралися за наказом гетьмана П. Скоропадського з державних і приватних книгозбірень, які існували давніше, та нових поточних видань. Були втрачені тисячі дореволюційних видань, точна їхня кількість – невідома, адже книги були ще не обліковані, а зберігалися у цілковитому безладі [3].

Нинішній наступ Росії-агресора на українську культуру та ідентичність має той самий почерк. Систематичне руйнування пам'яток історії та архітектури, спалювання архівів і бібліотек, викрадення творів мистецтва – приклади не лише варварського акта вандалізму, але й свідомого наступу на національну ідентичність і самобутність українського народу.

Наміри ворога знищити українську ідентичність і державність засвідчили злочини проти культурної спадщини України у перші дні повномасштабної війни: спалення Іванківського історико-краєзнавчого музею в Київській області, в якому зберігалися твори народної художниці М. Примаченко; знищення прицільним ударом архіву-бібліотеки Фонду В. Чорновола у с. Лісова Буча; руйнування Національного літературно-меморіального музею Г. Сковороди у с. Сковородинівка, Золочівського району Харківської області [10, с. 162]. Внаслідок воєнних дій постраждав Художній музей імені А. Куїнджі в Маріуполі, звідти були вивезені понад 2000 експонатів, полотна майстрів А. Куїнджі, І. Айвазовського, М. Глуценка, М. Дерегуса, Н. Яблонської [9, с. 166].

Станом на 31 липня 2024 р. Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО підтвердив, що в Україні з початку повномасштабного вторгнення були пошкоджені 432 об'єкти, серед яких будівлі, що мають історичну та мистецьку цінність, релігійні об'єкти, музеї, пам'ятники, бібліотеки, архів [2].

Висновки. Таким чином, цілеспрямоване знищення культурної спадщини України у нинішніх військово-політичних реаліях скероване на руйнування української національної ідентичності, що є невід'ємною складовою шовіністичної політики Росії. Неоімперський Путінський режим глибоко пов'язаний з радянським режимом спільним політичним курсом на денаціоналізацію українців, спільним політичним шляхом на створення диктатури та залякування терором, до якого вдавалася радянська імперія зла.

1. Бадзьо Ю. *Право жити. Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму*. Київ: Таксон, 1996. 400 с.
2. Бадюк О., Щетина Ю. «Пам'ятки «згвалтовані» ракетами»: культурна спадщина України – під загрозою. ЮНЕСКО вперше засудила агресію РФ. *Новини Приазов'я*. 2024. 17 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yunesko-vyznalo-rosiya-znyshchuye-pamyatky-na-rivdni/33081538.html> (дата звернення: 11.01.2025).
3. Білокінь С. Пожежі Київської публічної бібліотеки АН УРСР 1964 та 1968 років. Сергій Білокінь (Київ) *Персональний сайт історика України*. URL: <http://www.s-bilokin.name/Bio/Memoirs/LibraryFire.html#Ref1> (дата звернення: 18.11.2014).
4. Гулкевич В. Д. *Українська культурна спадщина під ударом Російської федерації: проблеми кримінально-правової охорони*. *Law & Society*. 2024. №9. С. 20–27. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/7654/7868> (дата звернення: 05.02.2025).

5. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 336 с.
6. Культурна спадщина та національна безпека: аналіт. доп. / за ред. В.Поташенка. Київ: НІСД, 2023. 58 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08> (дата звернення: 06.02.2025).
7. Мусієнко Н. Культурна спадщина України в контексті російсько-української війни. Науковий журнал ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ. 2023. №19 (2). С. 40–52. URL: <http://hudkult.mari.kyiv.ua/article/view/294622> (дата звернення: 06.02.2025).
8. Новосад М. Г., Білоус С. І., Терешук О. Ф., Борисевич Л. В. Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. Освітній дискурс: збірник наукових праць. 2022. №39 (1-3). URL: <https://www.journal-discourse.com/en/catalog-of-articles/2022/2022-y-39-1-3/the-destruction-of-ukraine-s-cultural-heritage-at-war-as-a-problem-a-philosophical-and-cultural-perspective> (дата звернення: 08.02.2025).
9. ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минушини. Діалоги з істориками. У двох книгах. Відп. ред. В. Смолій; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2022. Кн. 1. 800 с.
10. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. Український історичний журнал. 2022. Т. 4. С. 159–173. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.159> (дата звернення: 08.02.2025).
11. Широке море України: документи самвидаву з України. Париж: Перша Українська друкарня у Франції; Балтімор: Смолоскуп, 1972. 378 с.

Olena SHANOVSKA. Destruction Of Ukrainian Cultural Heritage By The Russian Aggressor As A Direct Abidance Of The Soviet War Against Ukrainian Identity

The article discusses the problem of destruction of Ukrainian cultural heritage in the context of the general war against both the Ukrainian national identity and the state waged by the Russian aggressor.

The author underlines that the deliberate destruction of Ukraine's cultural heritage in the current military and political situation is an integral part of Russia's chauvinistic policy and neo-imperial course, which is ostensibly aimed at protecting the interests of the Slavs, but in reality is aimed at destroying the Ukrainian identity.

The author provides substantial evidence that the neo-imperial Russian regime is deeply rooted in the Soviet regime proved by common political course of denationalization of Ukrainians as well as common political path to create a dictatorship and intimidation by terror, which was implemented by the Soviet Empire of Evil.

The article presents facts about the destruction of churches, i.e. national sources of spirituality, achievements of world-famous Ukrainian artists, burning of old prints and manuscripts, and looting of Ukrainian museums during the Soviet era. These facts became known due to the efforts of Ukrainian dissidents and the Ukrainian diaspora.

Similar examples of the destruction of Ukrainian cultural heritage are observed today: artefacts are illegally exported from the occupied Crimea; manuscripts, old books, museum collections are taken away; historical and architectural monuments are systematically destroyed. Those are examples not only of barbaric vandalism, but also of the deliberate attack on the national identity and originality of the Ukrainian people.

Keywords: cultural heritage, cultural monuments, Russian-Ukrainian war, Ukrainian identity, national consciousness, Soviet anti-Ukrainian policy.

Олена ШАНОВСЬКА. Руйнування культурної спадщини України російським агресором як пряме продовження радянської війни проти української ідентичності

У статті проблема руйнування культурної спадщини України розглядається у контексті загальної війни проти української національної ідентичності та держави, яку веде Росія-агресор. Звернено увагу на те, що цілеспрямоване знищення культурної спадщини України у нинішніх військово-політичних реаліях є невід'ємною складовою шовіністичної політики Росії й неоімперського курсу, що здійснюється нібито для захисту інтересів слов'ян, а реально скерований на знищення української ідентичності.

Наведено підставові докази того, що неоімперський російський режим глибоко пов'язаний з радянським режимом спільним політичним курсом на денаціоналізацію українців, спільним політичним шляхом на створення диктатури та залякування терором, до якого вдавалася радянська імперія зла.

Наводяться факти знищення за радянських часів церков – національних джерел духовності, досягнень всесвітньо відомих українських митців, підпалів стародруків і рукописів, розграбування українських музеїв. Ці факти стали відомими завдяки зусиллям українських дисидентів та української діаспори. Подібні приклади знищення культурної спадщини українців спостерігаються й зараз, коли незаконно вивозяться артефакти з окупованого Криму, вивозяться рукописні книги, стародруки, музейні колекції, систематично руйнуються пам'ятки історії та архітектури, – приклади не лише варварського акта вандалізму, але й свідомого наступу на національну ідентичність і самобутність українського народу.

Ключові слова: культурна спадщина, культурні пам'ятки, російсько-українська війна, українська ідентичність, національна свідомість, радянська антиукраїнська політика.